

O'RTA OSIYONING ROSSIYA IMPERIYASI BOSHQARUVI DAVRIDAGI TARIXIY GEOGRAFIYASI.

Abdualimova Zilola

Abdulxay Gulchexra

Qudratov Davlat

Guliston Davlat Universiteti

Annotatsiya. *Mazkur ilmiy ishda O'rta Osiyoning Rossiya imperiyasi boshqaruvi ostidagi davrdagi (XIX asrning ikkinchi yarmi – XX asr boshlarigacha) tarixiy geografik holati o'rganilgan. Asarda Turkiston general-gubernatorligi, uning tarkibidagi viloyat va uездlar, harbiy-strategik nuqtai nazardan ahamiyatli joylashuvlar, tabiiy resurslarning o'zlashtirilishi, temiryo'l va sug'orish tarmoqlari geografiyasi tahlil qilingan. Shuningdek, aholi tarkibi, migratsiya jarayonlari, shaharlarning rivojlanishi va agrar islohotlarning hududiy ta'siri tarixiy-geografik yondashuv asosida yoritilgan. Bu tadqiqot O'rta Osiyoda mustamlakachilik siyosatining hududiy tashkiloti va geografik oqibatlarini chuqur tahlil qiladi.*

Kalit so'zlar. *O'rta Osiyo, Rossiya imperiyasi, Turkiston general-gubernatorligi, tarixiy geografiya, mustamlaka boshqaruvi, viloyatlar, temiryo'llar, sug'orish tizimi, demografiya, agrar islohotlar.*

Annotation. *This scholarly work examines the historical geography of Central Asia during the period of Russian imperial rule (from the mid-19th century to the early 20th century). The study focuses on the administrative structure of the Turkestan Governor-Generalship, the territorial divisions (oblasts and uyezds), and the strategic geographic significance of key locations. It also analyzes the exploitation of natural resources, development of railway and irrigation networks, population structure, migration processes, urban growth, and the spatial impact of agrarian reforms. The research provides an in-depth geographical analysis of the colonial administration and its long-term regional consequences in Central Asia.*

Key words. *Central Asia, Russian Empire, Turkestan Governor-Generalship, historical geography, colonial administration, provinces, railways, irrigation systems, demography, agrarian reforms.*

O'rta Osiyo Rossiya imperiyasi boshqaruvi ostida 1867 yildan 1917 yilgacha, ya'ni 50 yildan ortiq vaqt davomida bir necha siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy o'zgarishlarga guvoh bo'ldi. Rossiya imperiyasining O'rta Osiyoni bosib olishi va uni boshqarishi, uning

hududini yangi administrativ tizimga joylashtirishga olib keldi. Rossiya imperiyasining hukmronligi, ayniqsa XIX asrning oxiridan XX asr boshlarigacha, O‘rta Osiyo xalqlarining iqtisodiy va siyosiy hayotida o‘zgarishlar yaratdi, shu jumladan, ishlab chiqarish tizimlarining qayta tashkil etilishi, yer munosabatlari, savdo va ishlab chiqarish aloqalarining mustahkamlanishi va yangi ijtimoiy tartiblarning shakllanishi kabi jarayonlar yuz berdi.

Rossiya imperiyasi 1864 yildan boshlab, o‘zining yirik harbiy yurishlari orqali O‘rta Osiyo hududiga kirishni boshladi. 1865 yilda Toshkent, 1867 yilda esa Turkiston viloyati tashkil etildi. 1881 yilda esa Amudaryo va Sirdaryo orasidagi Farg‘ona vodiysi ham Rossiya imperiyasining ta’sir hududiga kiritildi. Bu davrda Rossiya O‘rta Osiyo hududida savdo, madaniyat va siyosiy boshqaruvni yangilashga harakat qildi.

Rossiya imperiyasi Turkistonni ma’muriy jihatdan ikki asosiy bo‘limga bo‘ldi: Turkiston va Semirechye. Turkiston viloyati asosiy markazga ega bo‘lib, uning poytaxti Toshkent edi, shuningdek, Buxoro, Xiva, Farg‘ona, Samarqand va boshqa shaharlar ham bu hududga kirardi. Rossiya tomonidan olib borilgan kolonizatsiya siyosati va yangi tizimlarning joriy etilishi natijasida O‘rta Osiyoda xalqaro savdo va iqtisodiy aloqalar rivojlana boshladi. Lekin bu jarayon ko‘plab muammolarni keltirib chiqardi, chunki ko‘plab mahalliy xalqlar, o‘z vatanlarida o‘z huquqlari bo‘yicha cheklovlarga uchradi.

1917 yilda Rossiyada bo‘lgan inqilob natijasida Imperiya qulab, yangi sotsialistik hokimiyat shakllandi. O‘rta Osiyo, jumladan Turkiston, Rossiyaning Sovet Ittifoqiga qo‘shilishining boshlang‘ich nuqtasiga aylandi. 1917-yilning oktyabr inqilobi natijasida Rossiya hukumati o‘zgarib, Turkiston hududida ham Sovet hukumati o‘rnatildi.

Turkiston hududidagi siyosiy jarayonlar bir qator harakatlar va qo‘zg‘olonlar bilan belgilanadi. 1917 yilda boshlagan Turkiston inqilobi, ya’ni o‘zaro qarama-qarshi ijtimoiy va siyosiy guruhlar orasidagi kurashlar kuchayadi. Markaziy hokimiyat va mahalliy rahbarlar o‘rtasidagi ziddiyatlar ortib bordi, bu esa o‘z navbatida Turkistonning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy tizimini tubdan o‘zgartirishga olib keldi.

1917 yildagi fevral inqilobidan so‘ng, Turkistondagi boshqaruv Rossiya vaqtinchalik hukumatiga qarashli bo‘lib, bu o‘z navbatida Turkistonni Sovet hokimiyatiga o‘tish jarayonini tezlashtirdi. 1918 yilda Turkistonni Sovet Ittifoqiga qo‘shish bo‘yicha aniq siyosatlar ishlab chiqila boshlandi. O‘rta Osiyoda har xil siyosiy oqimlar mavjud edi: bir tomondan, bu yerda Bolsheviklar tomonidan Sovet hokimiyatini kuchaytirish harakatlari boshlandi, boshqa tomondan, Turkistonning mahalliy elita va zodagonlari mustaqil boshqaruvga intilishdi.

Turkistonni Sovet Ittifoqiga qo‘shish jarayoni 1924 yilda yakunlandi. 1924 yilda Sovet Ittifoqi tarkibida Turkistonning ma’muriy-ijtimoiy hududlari qayta tashkil etildi.

Buxoro va Xiva xonliklari Soviet hokimiyati tomonidan yakuniy tarzda sovet respublikalari sifatida tashkil etildi va o'sha yili o'sha hududda O'zbekiston SSR, Tojik SSR va Qozog'iston SSR shakllandi. Bu hududda yangi ma'muriy-hududiy bo'linmalar va markazlashtirilgan hokimiyat tashkil etildi. Markaziy hukumatning yangi siyosati asosida iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy yangilanishlar boshlandi, ammo bu jarayon ko'plab qiyinchiliklarni ham keltirib chiqardi. Sovet hokimiyatining bu davrda amalga oshirgan islohotlari va boshqa siyosatlari turli omillar tufayli, jumladan iqtisodiy o'zgarishlar va madaniy inqirozlar bilan murakkablashdi.

O'rta Osiyo, ayniqsa Turkiston hududi, Sovet Ittifoqi tarkibida yangi ijtimoiy va siyosiy strukturalar shakllanishiga guvoh bo'ldi. 1917-1924 yillar davomida markazlashgan boshqaruvning kuchayishi, Sovet hokimiyatining tashkil etilishi, xalq xo'jaligi va iqtisodiyotining qayta shakllanishi kabi muhim o'zgarishlar amalga oshirildi. Shuningdek, bu davrda mahalliy xalqlar, ayniqsa, o'zbeklar, tojiklar, qirg'izlar va boshqa millatlar, o'z tarixi va madaniyati bilan yangi siyosiy muhitda yashashga moslashishga majbur bo'ldilar.

Rossiya imperiyasining O'rta Osiyoga bosqini arafasida, hududning geografik jihatlari o'rganilayotgan va tahlil qilinayotgan edi. XIX asrning o'rtalarida Rossiya imperiyasi o'zining janubiy chegaralarini mustahkamlash maqsadida, O'rta Osiyo hududiga qiziqishni kuchaytirdi. Rossiya hukumati va uning ilmiy doiralari, O'rta Osiyo va uning tabiiy resurslarini o'rganish, bu hududda iqtisodiy imkoniyatlarni baholash va siyosiy strategiyalar ishlab chiqish uchun ko'plab geografik tadqiqotlar olib borishga kirishdi.

Rossiya imperiyasining ilmiy olimlari va geograflari, ayniqsa, XIX asrning ikkinchi yarmida, O'rta Osiyo hududini o'rganishga katta e'tibor qaratishdi. Bu davrda O'rta Osiyo o'zining murakkab geografik sharoitlari va tabiiy resurslari bilan tanilgan. Bu hudud tog'li va o'rta dashtlar bilan ajralib turardi, tog'lar asosan janubda, shuningdek, Amudaryo va Sirdaryo daryolarining keng delta va vodiysi, qurg'oqchil dashtlar va mo'tadillashgan hududlar mavjud edi. Rossiya geograflari o'z tadqiqotlari davomida bu hududlarning ekologik va iqtisodiy ahamiyatini, shuningdek, O'rta Osiyo orqali o'tgan savdo yo'llarining strategik muhimligini aniqladilar.

O'rta Osiyoning geografik tahlili, ayniqsa, yerning xususiyatlari, iqlimi, suv manbalari va tabiiy resurslari haqida ma'lumotlarni o'rganishni talab qilardi. Yirik daryolar, Amudaryo va Sirdaryo, O'rta Osiyo xalq xo'jaligi uchun muhim rol o'ynardi. Bu daryolar, avvalo, sug'orish tizimlari, qishloq xo'jaligi va dehqonchilik faoliyati uchun juda muhim edi. Daryolar atrofidagi vodiylarda yuqori hosildorlikka ega bo'lgan yerlar mavjud bo'lib, bu joylar savdo va hunarmandchilikni rivojlantirish uchun mos kelardi.

Rossiya imperiyasi ilmiy doiralari, O'rta Osiyo hududining iqlimini chuqur o'rganish bilan birga, uning hududiy farqlanishlarini ham hisobga olishdi. O'rta Osiyoning

iqlimi asosan qurg‘oqchil va yarim qurg‘oqchil edi. Bu hududda yozgi issiqlik yuqori, qish esa sovuq bo‘lishi mumkin edi. Iqlimning bu xususiyatlari, mintaqadagi aholi turmush tarziga katta ta’sir ko‘rsatdi. Bu iqlim sharoitlari, shuningdek, sug‘orish tizimlarini rivojlantirish, xususan, dehqonchilik faoliyatini qo‘llab-quvvatlashda muhim omil bo‘ldi.

O‘rta Osiyoning tog‘li hududlari, ayniqsa, janubiy qismlarida, o‘ta o‘ziga xos geografik xususiyatlar mavjud edi. Ushbu hududlar, ko‘plab tabiiy resurslar, xususan, metall rudalari va boshqa foydali qazilmalarga boy edi. Shuningdek, bu hududlar geografik jihatdan Rossiya uchun strategik nuqtalarni tashkil etgan. Ularning geografiyasi va tabiiy resurslari Rossiya imperiyasi uchun katta siyosiy va iqtisodiy qiziqish tug‘dirgan edi.

2.Buxoro amirligi va Xiva xonligi tarixiy geografiyasi. Qo‘qon qo‘zg‘olonining tugallanishi

Rossiya imperiyasining O‘rta Osiyo geografiyasiga bo‘lgan qiziqishi, albatta, iqtisodiy jihatlarni ham o‘z ichiga olgan edi. O‘rta Osiyo tarixan Buyuk Ipak Yo‘li orqali savdo va madaniyat almashinuvi uchun muhim markaz bo‘lgan. Bu savdo yo‘llari butun Yevropa va Osiyo orasidagi aloqalarni mustahkamlashda muhim rol o‘ynagan. Rossiya imperiyasi o‘zining geografik tadqiqotlari davomida O‘rta Osiyo orqali o‘tgan savdo yo‘llarining, asosan, Toshkent, Samarqand, Buxoro va Xiva kabi yirik shaharlar orqali o‘tishini, shuningdek, savdo aloqalarining hududdagi siyosiy va iqtisodiy ahamiyatini aniqladi.

Savdo yo‘llarining geografik o‘rni, shuningdek, O‘rta Osiyo hududining barcha ijtimoiy va iqtisodiy tuzilmalariga katta ta’sir ko‘rsatdi. O‘rta Osiyoning savdo markazlari, ayniqsa, Rossiyaning iqtisodiy ekspansiyasiga jalb qilindi va bu mintaqaning iqtisodiy hayotida yangi o‘zgarishlarni keltirib chiqardi.

O‘rta Osiyo hududining Rossiya imperiyasi tomonidan geografik jihatdan o‘rganilishi, mamlakatning janubiy chegaralarini mustahkamlash va iqtisodiy resurslardan foydalanish maqsadida amalga oshirildi. Hududning tabiiy resurslari, iqlimi va savdo yo‘llari, Rossiya hukumatining O‘rta Osiyo bo‘yicha siyosatini shakllantirishda asosiy omillar bo‘ldi. O‘rta Osiyo geografiyasining chuqur o‘rganilishi, Rossiya imperiyasining mintaqadagi ekspansiya siyosatining asosiy qismlaridan biri bo‘lib, bu jarayonning keyingi bosqichlarida O‘rta Osiyoning siyosiy va iqtisodiy tuzilmalari tubdan o‘zgardi.

Xaritada ko‘rsatilgandek, 1800-yillardayoqlaridan boshlab Rossiya imperiyasi O‘rta Osiyoning shimoli va sharqidan progressiv ravishda chuqurlashdi. Bu hududda uchta asosiy daryo – Amudaryo, Sirdaryo va Zarafshon mavjud bo‘lib, ularning vodiylari o‘rta asrlar davomida Xiva, Buxoro va Qo‘qon xonliklari markazlari edilar. Cho‘llar (Qizilqum, Qoraqum) esa rus ekspeditsiyalarini chegaralab, qurolli harakatlar yo‘llarini chekladi. Rus qo‘shinlari dastlab Qozog‘iston shimoli va Qora dengiz bo‘yidan O‘rta Osiyo chegaralariga kuch yuritdi: masalan, 1834-yilda Mang‘ishloq bo‘yida Novo-Aleksandrovsk qal’asi

(hozirgi Aqtau) qurildi, 1847-yilda esa Oruchev boshchiligidagi ekspeditsiya Orol dengizining janubi-sharqiy qirg‘og‘ini egallab, Rais (hozirgi Orol) qal‘asini barpo etdi. Shu yillar davomida rus harbiylari Orol dengizi shimolidan Sirdaryo bo‘yiga tomon bir qator qal‘alar yaratib, sharqdagi Qo‘qon xonligining shimoliy chegarasi bo‘ylab o‘z oldini mustahkamladi. Bu qamrovli harakatlar asosiy transport yo‘li – Sirdaryo vodiysidan o‘tib, Orol dengizi tomon – sifatida olib borildi.

Nikolay I hukmronligi davrida birinchi yirik ekspeditsiyalar o‘tkazildi. 1839–1840-yillardagi qishki Xiva yo‘li amaliy jihatdan muvaffaqiyatsiz bo‘lsa-da, 1847–1854-yillarda rus qo‘shinlari xavfsizlik zonalarini kengaytirdi: ular Sirdaryo bo‘yidagi Hazorasp (1847) va keyinroq Kazalinsk (Raim) qal‘alarini egallab, oldinga surish yo‘llarini yaratdi. Xitoy chegarasi tomon esa 1854-yilda Semirechye (hozirgi Qozog‘iston-AQSH chegarasi) etagida Verniy qal‘asi (Almaty) qurilib, Zailiyqor‘ (Ili) vodiysi ruslar nazoratiga o‘tdi. Shu tarzda Qozog‘iston sharqidan Turkistonga kirish uchun zarur bo‘lgan harbiy infratuzilma yaratilgan edi.

1850–1860-yillarda Sirdaryo bo‘ylab qal‘a tarmog‘i kengaydi. 1853-yilda Orenburg harbiy gubernatori M.Perovskiy Ak-Mo‘chin (Yangi Qirolcha) qal‘asini zabt etib, uni Perovskiy qal‘asi deb atadi. Keyinchalik, 1853–54 yillarda qo‘shinlari 7 mingdan ortiq qo‘qonliklarga qarshi jiddiy janglarda g‘alaba qozonib, Sirdaryo bo‘yida Kazalinsk, Kara-Maqchi va Julek (so‘ngra Sart Qal‘a) kabi qal‘alar barpo etdi. 1860-yilda Kolpakovskoy qo‘shni kokandlik birlashma kuchlariga qarshi o‘tkazgan bosqinida (Uzun-Ata jangi) 22 mingdan ortiq qo‘qonlikni mag‘lub etib, ruslarning Chilanzar yo‘lidagi himoyasi mustahkamlandi. Natijada Shimoliy va Sharqiy yo‘nalishlardan tashkil topgan mazkur chiziqli qal‘alar zanjiri rus chegara qo‘shinlari uchun asosiy xavfsizlik askarligiga aylandi.

Aleksandr II davrida imperiya Markaziy Osiyoni zabt etishni tashqi siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylantirdi. 1864–1865-yillarda general M. Chernyayev boshchiligidagi qo‘shinlar Qo‘qon xonligidan janubga harakat qilib, Chimkent orqali Toshkent atrofida joylashdilar. 1865-yil avgustiga kelib ruslar Toshkentni qurolli yo‘l bilan zabt etib, shahar oqsoqollarini kelishuv shartnomasi imzolashga majbur etdi. Yangi egallangan hududda Toshkent O‘rta Osiyodagi Turkiston viloyati harbiy gubernatori markaziga aylandi. 1866-yilda esa Rossiya qo‘shinlari Qo‘qon doirasidagi Xo‘jand va Jizzax qal‘alarini zabt etib, Chirchiq vodiysi bilan tog‘loqda nazoratni yanada kuchaytirdi. 1868-yilda Kaiserman boshchiligida Samarqand yaqiniga yetib borildi va shaharsiz egallab olindi, keyin amir bilan sulh tuzildi va Zarafshon okrugi tashkil etildi. Xuddi shu davrda Buxoro amirligi bilan muzokaralar olib borilib, 1868 yilda u rossiyaliklar qaramog‘iga o‘tgan emirat maqomiga aylantirildi. Shu tariqa 1860-yillarga kelib ruslar Volga va Sibir

chegaralaridan taxminan 1600–1900 km uzoqlikka cho‘zilgan strategik chuqurlikni egalladilar.

1873-yilda umumjahon razvedka manzarasi fonida Rossiya Xiva xonligiga qarshi keng qamrovli harbiy yurishga kirishdi. Turkiston viloyati, Mang‘ishloq jangari va Orenburg qo‘shinlaridan iborat birlashgan to‘rt guruh 49 ta batalyon, 34 ta top va 2 ta paroxod yordamida harakatlanib, may oyida Hazorasp qal‘asini egalladi. Keyinroq qo‘shinlar Qo‘ng‘irot, Xo‘jayli, Mang‘it va Gurlan kabi qamaldagi qarorgohlarni qo‘lga kiritib, avgust oyida Xiva bilan sulh bitimiga erishildi. Xiva xonligi rossiyaliklar vasaliga aylantirilib, Muhammad Rahimxon hokimligida qoldirildi. 1875–1876-yillarda Farg‘ona vodiysida Jondor va Qo‘qon shaharlari tevaragida Chiqaray va Cho‘lpon o‘tkazilgan isyon bosqinlari bostirildi; natijada 1876-yil yakunida Qo‘qon xonligi tugatilib, uning o‘rnida Rossiya tarkibida Farg‘ona viloyati tashkil etildi.

1877–1885-yillarda Rossiya qo‘shinlari Turkmaniston tomon harakat qilib, Amudaryo bo‘yidagi Akhal-Tekin vohasini zabt etdi. 1881-yilda Ashxobod (Tehron), 1884-yilda Marv, 1885-yil bahorida esa Murg‘ob vodiysi va Panjdeh mahallalari rossiyaliklar qo‘liga o‘tdi; shu tariqa Hundingizdek (Qushko‘ha) rus imperiyasining janubiy-chegarasi mustahkamlandi. Ushbu keyingi yurishlar natijasida Rossiya va Eron o‘rtasida yangi chegara chizig‘i belgilanib, Markaziy Osiyodagi hududlarning barchasi imperiya ta’siri ostida yig‘ildi. XIX asr oxiriga kelib O‘rta Osiyo politik-geografik xaritasi tubdan o‘zgardi: Qo‘qon xonligi hududi yo‘q qilinib, Farg‘ona vodiysi butunlay rus ma’muriyatiga o‘tdi; Buxoro va Xiva amirliklari esa mos ravishda protektorat maqomiga keltirildi.

Shu tariqa Rossiya imperiyasining bosib olish yurishlari bu hududning tabiati bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan. Keng tekisliklar va cho‘llar (masalan, Qizilqum va Qoraqum) qo‘shinlarning harakatini murakkablashtirgan, shuning uchun ruslar asosiy yo‘nalishlarni daryolar vodiylari – Orol dengizi va Sirdaryo yo‘li orqali tanladilar. Xiva xonligi akaski Amudaryo deltasi yaqinida, Buxoro xonligi Zarafshon vodiysida, Qo‘qon xonligi esa Farg‘ona yoqasida joylashgani chor Rossiyasiga yoqib, daryolar markazlarga oziq-ovqat va yetkazib berish yo‘lini beradi. Markaziy Osiyo tog‘lari, cho‘llari va inson joylashuvi rus harbiy-strategik qarorlarini belgilab berdi – masalan, Transkaspiy (Ostonada mudofaa) yo‘nalishi va Orenburgdan turib Sirdaryo bo‘ylab cho‘linan o‘tish yo‘nalishi oldin tanlandi. Tinchlik o‘rnatilgach, ruslar egallangan hududlarga ma’muriy markazlar qo‘ydi: 1867-yilda tuzilgan Turkiston general-gubernatorligi poytaxti sifatida Toshkent mustahkamlandi; Samarqand atrofidagi Zarafshon viloyati markazi sifatida esa Samarqandni ishlatildi. 1876-yilda Qo‘qon xonligi tugatilgach, uning o‘rniga Qo‘qon shahrida Farg‘ona viloyati tashkil etilib, poytaxt uzro qad ko‘tarildi. Xuddi shunday, 1881-yilda egallangan Ashxobod shahrida Akhal (Ko‘petdag) hududining markazi tashkil etildi.

Xulosa qilib aytganda, 1830–1885-yillardagi rus yurishlari markaziy Osiyoning siyosiy va geografik xaritasini keskin o‘zgartirdi. Tevarak-atrofni rus yo‘ldoshligida yotgan Turkmaniston, Qozog‘iston va O‘zbekiston hududlari imperiya tarkibiga qabul qilinib, Orol va Zarafshon vodiysi o‘zaro suyanchiq bo‘ldi. Ushbu harbiy ekspeditsiyalar natijasida 19-asrning oxiriga kelib Rossiya imperiyasining markaziy Osiyodagi chegaralari doimiy tus oldi, keyinchalik esa XX asr boshida ham yanada mustahkamlandi.

3.O‘zbekistonning XX asr 40-80 yillarida ma‘muriy-hududiy bo‘linish tizimi. O‘zbekiston poytaxtlari.

XX asrning o‘rtalaridan oxirigacha bo‘lgan davr O‘zbekiston tarixida jadal siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy o‘zgarishlar bilan ajralib turadi. Bu davr Sovet Ittifoqi tarkibida bo‘lgan O‘zbekiston SSR uchun ham tub ma‘nodagi ma‘muriy-hududiy qayta tashkil etishlar, yangi shahar va tumanlarning paydo bo‘lishi, mavjud chegaralarning o‘zgarishi, shaharsozlikning rivojlanishi va mamlakat markazining shakllanish jarayonlari bilan ajralib turdi. Ayniqsa, bu jarayonlar 1940–1980-yillar oralig‘ida ancha tizimli tus oldi va mustaqillikdan keyingi davr uchun asos bo‘lib xizmat qildi.

1940-yillar boshida O‘zbekiston SSR ma‘muriy-hududiy tuzilmasi nisbatan shakllanib ulgurgan bo‘lsa-da, Ikkinchi jahon urushi (1941–1945) boshlanganidan so‘ng, mamlakat ichki imkoniyatlarni safarbar qilish, sanoat va qishloq xo‘jaligini qayta joylashtirish, mudofaa salohiyatini oshirish zarurati sababli, ayrim hududiy bo‘linmalar qayta ko‘rib chiqildi. Shu davrda Rossiyaning markaziy viloyatlaridan va front yaqinlaridan O‘zbekistonga ko‘plab sanoat korxonalari, muhandislar, hunarmandlar, olimlar va ishchilar ko‘chirildi. Bu esa o‘z navbatida ayrim shahar va shaharchalarning yangi ma‘noda rivojlanishiga sabab bo‘ldi.

1940-yillar oxirida O‘zbekiston SSR tarkibida 13 viloyat, 160 dan ortiq tuman va bir necha shaharlar mavjud edi. 1950-yillarda Sovet Ittifoqining iqtisodiy siyosati doirasida ma‘muriy-hududiy islohotlar yanada jadallashdi. Ayniqsa, 1955–1959 yillar oralig‘ida olib borilgan islohotlar natijasida ayrim viloyatlar birlashtirildi yoki tugatildi. Masalan, 1956-yilda Namangan viloyati tugatilib, uning hududi Farg‘ona va Andijon viloyatlariga bo‘linib berildi. 1959-yilda esa Sirdaryo viloyati tugatilib, uning hududi Toshkent viloyatiga qo‘shildi. Bunday o‘zgarishlar iqtisodiy markazlarni optimallashtirish, transport-logistika tizimini yaxshilash, shahar va qishloq o‘rtasidagi ijtimoiy tafovutni kamaytirish maqsadida amalga oshirilgan edi.

1960-yillar boshlab, ayniqsa Nikita Xrushchyov davrida, yirik iqtisodiy rayosatga asoslangan boshqaruv tizimi ustuvorlik kasb etdi. Bu esa yana yangi hududiy birliklar shakllanishiga olib keldi. Shu davrda ayniqsa Sirdaryo, Navoiy va Qoraqalpog‘istonning ayrim tumanlarida yirik sug‘oriladigan yer maydonlari ajratilib, yangi

sovxoz va kolxozlar tashkil etildi. Bu esa yangi shaharcha va aholi punktlari vujudga kelishiga sabab bo‘ldi. Ayniqsa, Mirzacho‘l o‘zlashtirilishi bilan bog‘liq ma‘muriy o‘zgarishlar O‘zbekiston tarixiy geografiyasi va demografik xaritasida muhim burilish yasadi.

1963–1964 yillarda yana bir bor ma‘muriy-hududiy islohotlar amalga oshirildi. Bu safar viloyatlar va tumanlar sonini kamaytirish, yiriklashtirish tamoyiliga asoslangan edi. Ayrim kichik tumanlar tugatilib, yirik tumanlarga qo‘shildi, bu esa qishloq joylarda ma‘muriy boshqaruvni markazlashtirishga olib keldi. Ammo bu islohotlar samarasiz chiqdi va 1965-yilda avvalgi holatga qaytildi. Bu jarayonlar sovet byurokrtiyasining markazlashgan boshqaruv tizimidagi zaifliklarini ko‘rsatdi.

1970-yillarda O‘zbekiston SSRda ma‘muriy-hududiy bo‘linishlar nisbatan barqarorlashdi. Bu davrda yangi shaharlar — Yangiye, Zarafshon, Shirin, Uchquduq — vujudga keldi. Ularning aksariyati sanoat va energetika loyihalari bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, ko‘mir, uran, oltin qazib olish, GES qurilishlari bilan bog‘liq edi. Shu tariqa O‘zbekiston tarixiy-geografik xaritasida yangi markazlar paydo bo‘ldi. Shu bilan birga, yirik shaharlarda yangi tumanlar tashkil etildi — masalan, Toshkent, Samarqand, Farg‘ona, Andijon kabi shaharlarda tumanlar soni ko‘paytirildi, ularga yangi nomlar berildi. Bu esa aholini mahalliy boshqaruv tizimiga jalb etish, ijtimoiy xizmatlar bilan qamrab olish imkoniyatlarini kengaytirdi.

Qoraqalpog‘iston Muxtor Respublikasi ham bu davrda ma‘muriy-hududiy islohotlardan chetda qolmadi. Nukus shahri markaz sifatida mustahkamlandi, Mo‘ynoq, Beruniy, To‘rtko‘l kabi hududlar sanoat, baliqchilik va qishloq xo‘jaligi markazlariga aylandi. Ammo shu bilan birga, Orol dengizining qurishi bilan bog‘liq ekologik falokat Qoraqalpog‘istonning ayrim tumanlarida ijtimoiy inqiroz holatini yuzaga keltirdi. Bu esa tarixiy geografiyada antropogen omillarning kuchayganini anglatadi.

Poytaxt masalasiga to‘xtaladigan bo‘lsak, O‘zbekiston SSR poytaxti sifatida Toshkent shahri tarixan mustahkam o‘rin egalladi. Biroq bu shahar XX asrda bir necha bosqichli taraqqiyot orqali hozirgi maqomiga erishdi. 1924-yil O‘zbekiston SSR tashkil topgach, Toshkent rasmiy poytaxt etib belgilandi. Bu tanlov bejiz emas edi: Toshkent geografik joylashuvi, iqlimi, transport infratuzilmasi, ilm-fan va madaniyat markazi sifatidagi salohiyati bilan ajralib turgan. Biroq 1966-yilgi kuchli zilzila Toshkentning tarixiy tuzilmasini butkul o‘zgartirib yubordi. Shahar yangidan qurildi, yangi tumanlar, ko‘chalar, uy-joylar, metro tizimi va sanoat korxonalari vujudga keldi. Toshkent Sovet Ittifoqidagi eng ilg‘or poytaxtlardan biriga aylandi. Toshkentda 1970–1980-yillarda aholining keskin o‘sishi (shahar aholisi 2 milliondan oshdi), fan va texnika markazlariga aylanishi (Akademiya

institutlari, O‘zMU, texnika oliygohlari) uni nafaqat O‘zbekiston, balki butun Markaziy Osiyo uchun madaniy va siyosiy markazga aylantirdi.

Shu davrda Samarqand shahri esa O‘zbekistonning tarixiy-madaniy poytaxti sifatida e’tirof etilgan. Rasmiy hujjatlarda bu maqom ochiq belgilab qo‘yilmagan bo‘lsa-da, uning tarixiy obidalar, ilmiy markazlar va turizm salohiyati orqali muqim o‘rin egallab kelgani sir emas.

Xulosa qilib aytganda, 1940–1980-yillar O‘zbekistonning ma’muriy-hududiy bo‘linish tizimida murakkab, lekin izchil evolyutsion jarayonlarni namoyon etdi. Bu jarayonlarda Sovet markazining siyosati, mahalliy ehtiyojlar, iqtisodiy strategiyalar va ijtimoiy rivojlanish darajasi asosiy omillar sifatida ishtirok etdi. Bu davrdagi ma’muriy-hududiy islohotlar bugungi mustaqil O‘zbekiston hududiy tuzilmasining shakllanishida asos bo‘lib xizmat qilgan. Toshkent shahri esa bu davrda nafaqat poytaxt sifatida, balki Markaziy Osiyodagi muhim siyosiy, ilmiy va madaniy markaz sifatida o‘zining mustahkam mavqeini belgilab oldi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Абдулхай, Г. У. (2020). ТУРКИСТОН АССР: ҚАНДАЙ ДАВЛАТ БЎЛИШИ КЕРАК ЭДИ. *ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ*, 3(1).

2. Urazaliyeva, A. G., & Fotima, X. (2024). TURKISTON QO‘RBOSHILAR HARAKATI VA ULARNING FAOLIYATI. *TALIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 4(1), 5-10.

3. Urazaliyeva, A. G., & Aziza, P. (2024). FARG‘ONA VODIYSIDAGI ISTIQLOLCHILIK HARAKATLARI VA UNING TARIXIY AHAMIYATI. *IJTIMOIIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI*, 4(1), 12-15.

4. Абдулхай, Г. ТУРКИСТОН МАТБУОТИДА ЯНГИ ДАВЛАТ ХУСУСИДАГИ МУНОЗАРАЛАР (1918-1924 ЙИЛЛАР). *INFOLIB: ИНФОРМАЦИОННО-БИБЛИОТЕЧНЫЙ ВЕСТНИК Учредители: Общество с ограниченной ответственностью с участием иностранного капитала "E-LINE PRESS"*, (1), 56-60.

5. Abdulxay, G., & Abdullayev, A. (2025). O ‘ZBEKISTON SSR DA MA‘MURY BUYRUQBOZLIK TIZIMI O ‘RNATILISHI VA MUSTAHKAMLANISHI. *Современные подходы и новые исследования в современной науке*, 4(5), 74-81.

6. Abdulxay, G. U., & Gadoyeva, K. (2025). XIX ASR IKKINCHI YARMI XX ASR BOSHLARIDA QORAQALPOQLARNING TURMUSHI VA MADANIYATI. *Наука и инновации в системе образования*, 4(4), 40-45.

7. Qosimova, E. T., & Gulchehra, A. (2025). JADID MA‘RIFATPARVARLARI: MILLIY MEROSI VA SIYOSIY QARASHLARNING UYG ‘UNLIGI. *Наука и инновации в системе образования*, 4(4), 46-53.

8. Alisher, A., Gulchehra, A., & Sherzod, M. R. (2025). SUV OSTI ARXELOGIYASI TADQIQOTINING ISTIQBOLLARI. *YANGI O 'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(9), 456-466.

9. Gulchehra, A., Alisher, A., & Sherzod, M. R. (2025). G'ARBIY TURK XOQONLIGI. *YANGI O 'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(9), 477-487.

10. Sherzod, M. R., Gulchehra, A., & Alisher, A. (2025). ARXELOGIYA FANINING YO'NALISHLARI. *YANGI O 'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(9), 467-476.

11. Мавлянов, У. Н., Райимжонов, И. Х., & Абдуалимова, З. М. (2025). СЛАВЯН ЦИВИЛИЗАЦИЯСИ ВА УНИНГ КЕЛАЖАГИ: ДАНИЛЕВСКИЙ БАШОРАТИ. *Современные подходы и новые исследования в современной науке*, 4(5), 82-90.

12. Мавлянов, У. Н., Райимжонов, И. Х., & Абдуалимова, З. М. (2025). ФРИДРИХ НИЦШЕ ВА МАДАНИЯТНИНГ ИРОДА АСОСИДАГИ ТАЛҚИНИ. *Современные подходы и новые исследования в современной науке*, 4(5), 91-98.

13. Kudratov, D. (2023). ABOUT THE SHRINE OF KHOJAMUSKENT FATHER IN JIZZAH OASIS. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(12), 73-78.

14. Кудратов, Д. (2022). IX-XIV АСРНИНГ ЎРТАЛАРИ ШАҲАРЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНИШ ОМИЛЛАРИ. *RESEARCH AND EDUCATION*, 236.

15. Qudratov, D. (2021). PECULIARITIES OF THE FIRST URBANIZATION PROCESSES IN THE FERGANA VALLEY. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF HISTORY*, 2(12), 13-16.

16. Turdibekovich, Q. D. (2025). BUYUK IPAK YO 'LINING UMUMIY TAVSIFI VA UNING TARIXIY AHAMIYATI. *YANGI O 'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(9), 1143-1153.

17. Turdibekovich, Q. D. (2025). QADIMGI KARVON YO 'LLARINING URBANIZATSION JARAYONLAR VA SHAHARSOZLIK MADANIYATI TARAQQIYOTIDA TUTGAN O 'RNI. *YANGI O 'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(9), 1154-1165.

18. Dilshod, A., Abdumatov, A., & Ismoil, R. (2025). FORMATION AND DEVELOPMENT OF HISTORICAL GEOGRAPHY GULISTAN STATE UNIVERSITY. *TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI*, 1(6), 47-53.

19. Dilshod, A., Zilola, A., & Ismoil, R. (2025). XX ASRNING 20-30 YILLARIDA INGLIZ MANBALARIDA O 'ZBEKISTON MADANIYATING ASOSIY YO 'NALISHLARI VA MUOMMALARI DAVR TARIXSHUNOSLIGIDA. *TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI*, 1(6), 90-101.

20. Dilshod, A., Zilola, A., & Ismoil, R. (2025). YOZUV ISLOHOTI VA DINIY MEROSGA MUNOSABAT: INGLIZ OLIMLARINING YONDASHUVI. *YANGI O 'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(9), 28-41.

21. Dilshod, A., Zilola, A., & Ismoil, R. (2025). INGLIZ MANBALARIDA 1927–1938 YILLARDA O‘ZBEKISTON MADANIY MANZARALARI: REPORTAJLAR, JURNALLAR VA ARXIV HUJJATLARI TAHLILI. *YANGI O‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(9), 11-27.

22. Ismoil, R., Dilshod, A., & Zilola, A. (2025). O‘ZBEKISTON TASHQI SIYOSATIDA TINCHLIKPARVARLIK TAMOIYLLARINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI. *TA’LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI*, 1(6), 203-214.

23. Zilola, A., Ismoil, R., & Dilshod, A. (2025). MISRDAGI SUV OSTI ARXELOGIYASI TADQIQOTLARIDAN. *TA’LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI*, 1(6), 192-202.

24. Davron O‘g‘li, A. D. (2025). ILK O‘RTA ASRLARDA USTRUSHONADAGI SIYOSIY HOLAT. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 6(51), 613-619.

25. Davron O‘g‘li, A. D. (2025). AFSHINLAR SULOLASINING TASHKIL TOPISHI VA FAOLIYATI. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 6(51), 600-605.

26. Davron O‘g‘li, A. D. (2025). ILK O‘RTA ASRLAR DAVRI YOZMA VA ARXELOGIK MANBALARIDA USTRUSHONA. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 6(51), 606-612.

27. Alijon o‘g‘li, T. J., & Davron o‘g‘li, A. D. (2025). " TAFAKKUR VA MAVJUDLIK: ODAMNING ICHKI OLAMI HAQIDA. *YANGI O‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(9), 1189-1198.

28. Alijon o‘g‘li, T. J., & Davron o‘g‘li, A. D. (2025). INSON VA BORLIQ: FALSAFIY YONDASHUV. *YANGI O‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(9), 1179-1188.

29. Davron o‘g‘li, A. D. (2025). O‘RTA OSIYO KO‘CHMANCHI CHORVADORLARI TARIXINING O‘RGANILISHI. *YANGI O‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(8), 100-113.

30. Nematov, R. A., & Almanov's, Q. O. (2022). The role of historical sources in the study of the history of the turkish empire. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 2(10), 25-31.

31. Нейматов, Р. (2023). Илк ўрта асрлар Хоразм тарихшунослигининг бугунги ҳолати. *История и культура центральной Азии*, 1(1), 122-125.

32. Галиев, С., Абдуматов, А., & Нейматов, Р. (2025). ГЕРОИ-ТАТАРЫ УЗБЕКИСТАНА, УЧАСТВОВАВШИЕ ВО ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЕ. *Наука и инновации в системе образования*, 4(4), 35-39.

33. Нейматов, Р. (2023). Хоразм Афригийлар сулоласи–Турк хоқонлиги сиёсий алоқалари. *Journal of Fundamental Studies*, 1(7), 16-23.

34. OBID, N., ULUGBEK, M., SHAROF, M., & RUSTAM, N. (2022). SOME CONSIDERATIONS OF THE COUNTRY LIFESTYLE DURING THE PERIOD OF

PUBLIC COLLECTIVIZATION. *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, 2(1), 86-94.

35. Nazarov, O. R., & Nematov, R. A. O. (2020). FROM THE HISTORY OF UZBEKISTAN'S COOPERATION WITH UNESCO. *Bulletin of Gulistan State University*, 2020(4), 45-49.

36. Неъматов, Р. (2023). ИЛК ЎРТА АСРЛАРДА ХОРАЗМДА КЕЧГАН ЭТНОМАДАНИЙ ЖАРАЁНЛАР. *Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences*, 3(6), 14-23.

37. Ne'matov, R. (2023). ILK O'RTA ASRLARDA XORAZM TARIXSHUNOSLIGINING O'ZIGA XOS JIHATLARI. *Interpretation and researches*, 1, 21.

38. Неъматов, Р. А. У. (2020). Интеллектуальное и культурное наследие узбекского народа. *Наука, образование и культура*, (4 (48)), 85-87.

39. Nematov, R. A. (2025). Early medieval ethnic processes in Khorezm oasis in archaeological and written sources. *American Journal of Philological Sciences*, 5(02), 10-16.

40. Nematov, R. (2024). REFLECTION OF THE HISTORY OF KHOREZM IN THE EARLY MIDDLE AGES IN WRITTEN SOURCES. *Решение социальных проблем в управлении и экономике*, 3(12), 72-78.

41. Неъматов, Р. А. Ў. (2024). ИЛК ЎРТА АСРЛАРДА ХОРАЗМ ТАРИХИНИНГ ЁЗМА МАНБАЛАРДА АКС ЭТИШИ. *Science and innovation*, 3(Special Issue 6), 377-382.

42. Nematov, R. A. (2024, December). ESTABLISHMENT OF THE ADMINISTRATION OF THE WESTERN TURKISH EMPIRE IN THE KHORAZM OASIS. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE" SCIENTIFIC ADVANCES AND INNOVATIVE APPROACHES"* (Vol. 1, No. 2, pp. 43-49).

43. Исроилов, М. Я. (2019). Образование и его развитие в Узбекистане. *Academy*, (5 (44)), 48-49.

44. Исроилов, М. Я. (2015). Влияние использования Интернет-ресурсов на повышение эффективности обучения истории. *Наука, техника и образование*, (5 (11)), 147-148.

45. Исроилов, М. (2024). УЧИНЧИ РЕНЕССАНС: ТАРИХИЙ ПОЙДЕВОР ВА ИСТИҚБОЛ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 4(26), 419-423.

46. Исроилов, М. Я. (2016). РОЛЬ РАЗЛИЧНЫХ ТРАДИЦИЙ, ОБРЯДОВ И ЦЕРЕМОНИЙ, СВЯЗАННЫХ С ПОЛОМ И ВОЗРАСТОМ, В СОЦИАЛЬНОЙ ЖИЗНИ И ЭТНОГРАФИИ УЗБЕКОВ. In *Люди, культуры, пространство: социокультурная динамика мира Евразии* (pp. 231-235).

47. Шадманкулова, М. М. (2018). СОЧЕТАНИЕ ЛИБЕРАЛЬНЫХ-ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ ИДЕЙ В СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ УЗБЕКИСТАНА. *Социосфера*, (4), 226-232.
48. Шодмонкулова, М. М. (2018). ЛИБЕРАЛИЗМ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ. *Наука и образование: проблемы, идеи, инновации*, (4), 26-30.
49. Шодмонкулова, М. (2025). ЛИБЕРАЛ-ДЕМОКРАТИК ҒОЯЛАРНИНГ ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН ТАРАҚҚИЁТ СТРАТЕГИЯСИНИ АМАЛГА ОШИРИШДАГИ ЎРНИ. *Решение социальных проблем в управлении и экономике*, 4(4), 176-181.
50. Шодмонкулова, М. (2025). ҒАРБ ЛИБЕРАЛ-ДЕМОКРАТИК ҒОЯЛАРИНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ. *Решение социальных проблем в управлении и экономике*, 4(4), 164-169.
51. Шодмонкулова, М. (2025). Либерал-Демократик Ғояларнинг Тараққиёт Стратегиясини Амалга Оширишдаги Ўрни. *Решение социальных проблем в управлении и экономике*, 4(4), 170-175.
52. Шодмонкулова, М. (2025). ЎРТА СИНФ-МУЛҚДОРЛАР СИНФИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. *Решение социальных проблем в управлении и экономике*, 4(4), 152-156.
53. Шодмонкулова, М. М. (2025). ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИДА СИЁСИЙ ЛИБЕРАЛИЗМНИНГ АҲАМИЯТИ. *FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES*, 4(38), 354-357.
54. Шодмонкулова, М. М. (2025). Мутафаккирлар Фаолиятида Либерализм Ғоясининг Аҳамияти. *Miasto Przyszłości*, 60, 110-112.
55. Маматов, Ш. М., & Алибеков, У. Ю. (2019). Повышение благосостояния сельского населения Узбекистана в свете Стратегии действий. *Наука, техника и образование*, (5 (58)), 63-65.
56. Yuldashevich, A. U., & Musurmonkulovich, M. S. From the Ethnic History of the Population of Ustrushana. *JournalNX*, 7(04), 37-41.
57. Алибеков, У. Ю., & Маматов, Ш. М. (2021). О РОДЕ «БАЯУТ» В СОСТАВЕ УЗБЕКСКОГО НАРОДА. In *МИР ЕВРАЗИИ: ОТ ДРЕВНОСТИ К СОВРЕМЕННОСТИ* (pp. 153-159).
58. Мирзалиев, У. Б., & Маматов, Ш. М. (2012). ТРУДОВАЯ МИГРАЦИЯ И ПРОБЛЕМА ЗАНЯТОСТИ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ. In *ИССЛЕДОВАНИЕ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ОБЩЕСТВА И ФОРМИРОВАНИЕ НАПРАВЛЕНИЙ ЕГО СТРАТЕГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ* (pp. 227-228). Musurmonkulovich, M. S. (2025). MIRZACHO ‘LNING SHIMOLIY G ‘ARBIY KARVON
59. YO ‘LI SARDOBARLARI. *YANGI O ‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(9), 1117-1129.
60. Musurmonkulovich, M. S. (2025). SHIMOLIY USTRUSHONA KARVON YO ‘LIDAGI URBANIZATSION JARAYONLAR VA SHAHARSOZLIK

MADANYATI. YANGI O ‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 2(9), 1166-1178.

61. Musurmonqulovich, M. S. (2025). MIRZACHO ‘LNING SHARQIY SIRDARYO SO ‘L SOHILI KARVON YO ‘LI. YANGI O ‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 2(9), 1130-1142.

62. МАМАТОВ, Ш., & АЛМАНОВ, Қ. ЖИЗЗАХ ВОҲАСИ АҲОЛИСИНИНГ XIX АСР ОХИРИ–XX АСР БОШЛАРИДА ЭТНИК ТАРКИБИГА ДОИР ЁЗМА МАНБАЛАР. О ‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI, 2022,[1/6] ISSN 2181-7324.

63. Алибеков, У., & Маматов, Ш. ҚАДИМИЙ МИРЗАЧЎЛДА ШАҲАРСОЗЛИК МАДАНИЯТИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ.

64. Кудратов, С., & Маъруфов, Ш. (2021). МИРЗАЧЎЛДАГИ ҚАДИМГИ СУВ ИНШОАТЛАРИ. ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ, 4(11).

65. Ma’rufov, S., & Abdullayev, A. (2024). O’RTA OSIYODA MUSIQA SAN’ATINING VUJUDGA KELISHI VA RIVOJLANISH TARIXI. *Talqin va tadqiqotlar*, 1(1).

66. RAXIMOVICH, N., MUTALLIB, I., & MA’RUFOV SHERZOD, K. O. G. (2022). HISTORICAL FACTORS THAT CONTRIBUTED TO THE DEVELOPMENT OF SCIENCE AND CULTURE IN CENTRAL ASIA. *International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences*, 2(4), 160-165.